

امکام نماز و روزه در مناطق قطبی از دیدگاه مراجع تقلید

یکی از مسائل فقهی که در این زمان نیاز به طرح و بررسی دارد و راه حل مناسبی را می‌طلبد، مسأله «نماز و روزه در مناطق قطبی» است؛ زیرا خداوند متعال روزه و نمازهای پنجگانه را بر اساس زمان و تغییر شب و روز قرار داده است. در حالی که زمان و وقت‌ها در مناطق قطبی دستخوش دگرگونی شده و نسبت به مناطق دیگر دنیا متفاوت‌اند.

تشخیص وقت‌های نمازهای شبانه روزی و شروع و پایان روزه در مناطق معتدل که در طی ۲۴ ساعت، شب و روز متعارف دارند، راحت است. اما در مناطق قطبی که در بعضی فصل‌های سال چند ماه، روز و در بعضی فصل‌های دیگر چند ماه، شب است و یا در برخی مناطق نزدیک قطب که روزها و یا شب‌های بلند ۲۰ تا ۲۲ ساعتی دارند، تشخیص

اوقات نمازها و روزه و انجام دادن این عبادات مشکل است. بدین جهت لازم است نظرات و دیدگاه‌های فقهای عظام در این باره مطرح شوند، تا وظایف مسلمانان این مناطق روشن گردند.

از فقها و مراجع تقلید استفتاها و سوال‌هایی متعدد در باره‌ی تشخیص وقت‌های نمازها و روزه و حکم نماز و روزه‌ی مسلمانان مناطق قطبی شده‌است. فقها و مراجع تقلید از سال‌ها پیش تاکنون به این سوال‌ها، جواب‌ها و فتوای مختلف داده‌اند. برای تنظیم و ارایه اقوال آنان، مناطق قطبی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف) مناطق نزدیک به قطب که در طی ۲۴ ساعت شب و روز جداگانه دارند؛

ب) مناطقی قطبی که روز یا شب طولانی بیش از ۲۴ ساعت دارند؛ خواه به شش ماه برسد یا نه.

در این نوشتار، نظرها و فتوای فقها و مراجع تقلید در باره‌ی اوقات نماز و روزه و تکلیف مسلمانان در این دو مناطق بیان می‌شوند.

الف- مناطق نزدیک قطب

برخی مناطق نزدیک به قطب، در طی ۲۴ ساعت، شب و روز جداگانه دارند و خورشید طلوع و غروب دارد؛ هرچند شب و روز در این مناطق مساوی نیستند؛ مثلاً در بعضی از فصل‌های سال، ۲۲ ساعت روز و ۲ ساعت شب است و در بعضی از فصل‌های دیگر برعکس می‌شود؛ یعنی ۲۲ ساعت شب و ۲ ساعت روز است.

در بین فقها در باره‌ی اوقات نماز و روزه و تکلیف مسلمانان در این مناطق، با لحاظ تفاوت‌هایی اندک، چند قول است:

۱- به نظر بیشتر فقها، از جمله آیت الله گلپایگانی، آیت الله فاضل لنکرانی، آیت الله فیاض و آیت الله سبحانی، مردم این مناطق، اگرچه از روز یا شب طولانی برخوردارند، باید فرایض خود، از قبیل نماز و روزه را بر طبق روز و شب و طلوع و غروب خورشید بجا آورند؛ مثلاً اگر ماه رمضان در فصل‌های واقع شود که دارای روزهای طولانی ۲۲ ساعتی و شب‌های کوتاه ۲ ساعتی است، مسلمانان در این مناطق باید ۲۲ ساعت روزه

بگیرند و نمازهای روزانه را بجا آورند و نمازهای شبانه را در طی ۲ ساعت شب انجام دهند. راه دیگری وجود ندارد و امکان ندارد که در این مناطق حکم روز را در شب و یا حکم شب را در روز اجرا کرد (سبحانی).

آیت‌الله گلپایگانی در جواب یکی از دانشجویانی که در سوئد مشکل انجام نماز و روزه داشته است، نوشته است: «نماز را در اوقات معین، طبق وقت شرعی بخواند؛ یعنی پیش از طلوع آفتاب نماز صبح و نیمروز نماز ظهر و عصر و بعد از غروب آفتاب، نماز مغرب و عشا را بخواند و بلند و کوتاه شدن شب و روز در آنجا مثل کوتاهی و بلندی شب و روز در مناطق معتدله است و روزه را نیز با تمکّن و امن از ضرر بگیرد (موسوی گلپایگانی، مجمع المسائل، ج ۱، ص ۱۲۶، س ۸)».

آیت‌الله فاضل لنکرانی در جواب کسی که پرسیده است: «در کشور سوئد در بعضی از مناطق طول روز ۲۳ ساعت است و در بعضی از مناطق دیگر طول روز ۱۷ ساعت است؛ تکلیف نماز و روزه برادران مسلمان در این مناطق چیست؟» نوشته است:

«در این دو فرض، نماز صبح را قبل از طلوع خورشید بخوانند و نماز ظهر و عصر را در نیمه دوم روز (بعد از زوال) بخوانند و نماز مغرب و عشا را بعد از غروب بخوانند و روزه را از قبل از اذان صبح تا مغرب بگیرند، هرچند مقداری طولانی است (فاضل لنکرانی، جامع المسائل، ج ۱، ص ۷۸)».

آیت‌الله فیاض در جواب به سوال: «برخی مناطق نزدیک به قطب، در بعضی از فصل‌های سال ۲۲ ساعت، روز و ۲ ساعت شب است و در بعضی از فصل‌های دیگر بر عکس می‌شود؛ یعنی ۲۲ ساعت شب و ۲ ساعت روز است. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند چه تکلیفی برای نماز و روزه دارند؟» نوشته است:

«تکلیف اینها این است که نماز صبح شان را بعد از طلوع فجر و نماز ظهر و عصر را بعد از زوال و نماز مغرب و عشا را بعد از غروب شرعی بخوانند. هم‌چنین در باره‌ی روزه‌ی شان به اینکه قبل از فجر از خوردن و آشامیدن خودداری نمایند تا بعد از غروب شرعی (دفتر آیت‌الله فیاض، نجف اشرف)».

۲- به نظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مسلمانان این مناطق باید در مورد وقت‌های نمازهای شبانه‌روزی و هم‌چنین روزه، همان افق محل سکونت خود را رعایت کنند و طبق گردش و طلوع و غروب خورشید آنجا واجبات شبانه‌روزی خود را انجام دهند. اما در مورد روزه، اگر بر اثر طولانی بودن روز قدرت بر روزه گرفتن ندارند و یا روزه گرفتن خیلی زحمت زیاد دارد، ادای آن از آنها ساقط است و قضای آن را در زمان‌های دیگر که روزها کوتاه است، بجا آورند.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در جواب کسی که می‌پرسد: «خورشید در دانمارک و نروژ ساعت هفت صبح طلوع می‌کند و تا عصر به مقدار دوازده ساعت در آسمان می‌درخشد؛ در حالی که در کشورهای دیگر شب است؛ پس تکلیف من در باره‌ی نماز و روزه چیست؟» می‌فرماید: «مکلف باید در مورد اوقات نمازهای یومیه و روزه همان افق محل سکونت خود را رعایت کند؛ ولی اگر روزه گرفتن بر اثر طولانی بودن روز غیر مقدور یا حرجی باشد، ادای آن ساقط و قضای آن واجب است (خامنه‌ای، ترجمه اجوبه‌الاستفائات، ج ۱، ص ۱۱۲، س ۳۷۶)».

۳- به نظر آیت الله سیستانی، مکلف در این مناطق باید نمازش را طبق اوقات خاص آن بخواند؛ اما نسبت به روزه، اگر توان روزه گرفتن در ماه رمضان دارد، بر او گرفتن روزه ماه رمضان واجب است و اگر توان روزه گرفتن در ماه رمضان ندارد، ادای روزه از او ساقط می‌شود و قضای آن بر او واجب است و اگر توان انجام قضای آن را نیز ندارد، باید به جای هر روز یک مد طعام فدیة به فقیر بدهد (حسینی سیستانی، توضیح المسائل، مسائلی در باره نماز و روزه، ص ۶۱۵، مسأله ۸۸ و طباطبایی یزدی، العروة الوثقی مع تعلیقه السیستانی، ج ۲، طرق ثبوت هلال، ص ۶۱، مسأله ۱۰، تعلیقه ۲۲۰).

آیت الله سیستانی در باره روزه‌ی ماه رمضان در این مناطق می‌گوید:

«اگر مسلمانی در شهر و یا کشوری زندگی می‌کند که طول روز آن بیست و سه ساعت و طول شب آن فقط یک ساعت است و یا به عکس، بر او واجب است در حدّ توان روزه‌ی ماه مبارک رمضان را بگیرد و اگر ممکن نشد، روزه‌ی ماه رمضان از او ساقط می‌شود؛ اگر بعداً توانست قضا کند، هرچند با انتقال به یک شهر و یا کشور مجاور. هرگاه قضا هم ممکن نشد، برای روزه‌ی هر روز یک مدّ طعام به فقیری بدهد (حکیم، فقه برای غرب نشینان، ص ۱۰۴، مسأله ۱۰۵).»

۴- بر اساس فتوای آیت الله محقق کابلی نیز، مکلف در مناطق نزدیک به قطب باید نماز و روزه را بر طبق اوقات همان جا انجام بدهد. اما اگر در ماه رمضان بر اثر طولانی بودن روز قدرت بر روزه گرفتن ندارد، باید مسافرت برود، تا روزه گرفتن بر او واجب نباشد. اگر نه قدرت بر روزه گرفتن دارد و نه امکان مسافرت دارد، واجب است از این مناطق به جایی هجرت کند که شب و روز معتدل دارد، تا بتواند عبادتش را انجام دهد.

آیت الله محقق کابلی در این باره در جواب کسی که پرسیده است: «من در کشور فنلاند زندگی می‌کنم. از آنجا که کشور فنلاند در جایی واقع شده است که اوقات شرعی خاصی ندارد؛ به فرض مثال هم اکنون غروب آفتاب حدوداً ساعت ۱۰/۳۰ شب می‌باشد و هم چنین اوقات شرعی مختلفی موجود می‌باشد. حکم شرعی در این باره در ماه مبارک رمضان چگونه می‌باشد؟» نوشته است:

«اگر روز و شب دارد ولو در فصول سال مختلف است، بر طبق آن اوقات نماز و روزه خود را انجام دهید و اگر انجام عبادات امکان نداشته باشد، از چنین جاهایی مسافرت و یا مهاجرت نمایید (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

ایشان در جواب شخص دیگر که سوال کرده است: «محل زندگی بنده یکی از شهرهای شمالی سوئد است و در حال حاضر شب واقعی نداریم و فقط هوا کمی تاریک می‌شود و ما در اینجا بین نماز شام و صبح، طبق راهنمایی سایت مسجد امام علی (ع) استکھلم، فقط ۲ ساعت یا کم‌تر فاصله می‌گذاریم؛ حالا با توجه به نزدیک شدن ماه مبارک رمضان، ما باید ۲۲ ساعت روزه بگیریم یا شرایط دیگری دارد؟» گفته است:

«در فرض سوال، راجع به نماز مشکل ندارید اما راجع به روزه، اگر قدرت دارید روزه بگیرید و اگر نمی‌توانید، مسافرت کنید و قصد اقامت ده روزه نکنید؛ اگر قدرت روزه گرفتن ندارید و نیز نمی‌توانید مسافرت کنید، در این صورت به کشورهایایی که شب و روز معتدل دارد هجرت نمایید (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

۵- به نظر آیت الله مکارم شیرازی، مسلمانان این مناطق باید بر طبق اوقات مناطق معتدلی که بر روی یک خط نصف النهار قرار دارند، عمل کنند. مثلاً از طریق رادیو، تلویزیون و ساعت، وقت‌های نمازهای صبح، ظهر و مغرب را با اوقات نمازها در یکی از مناطقی که شب و روز معتدل دارد و با آن منطقه‌ی نزدیک قطب هم افق است، تنظیم کنند و بر اساس آن، نمازها و روزه را انجام دهند (مکارم شیرازی، عبادت در قطبین، ص ۱۱۶ و طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۲، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص ۶۱، مسأله ۱۰، تعلیقه ۵).

در فتوای آیت الله مکارم در این باره آمده است:

«در مناطقی که... طول روز بسیار زیاد و خارج از متعارف مناطق مختلف دنیاست، باید بر طبق مناطق معتدله در آن فصل از سال عمل کنند؛ یعنی اگر در مناطق معتدله (روی همان خط نصف النهار) روزها در آن موقع ۱۴ ساعت است و شب‌ها ۱۰ ساعت، به همان صورت نماز و روزه خود را تنظیم کنند (مکارم شیرازی، استفتائات جدید، ج ۲، ص ۷۳، س ۱۳۹)».

ب- مناطق قطبی

مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از ۲۴ ساعت هستند، خواه به شش ماه برسد یا نرسد. در باره تشخیص اوقات نماز و روزه و تکلیف مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند، اقوال فقها و مراجع تقلید مختلف‌اند:

۱- حضرت امام خمینی (ره) برای این موضوع بحث مستقلی در کتاب «تحریر الوسیله» باز نکرده است و لیکن در حاشیه کتاب «عروة الوثقی» و هم چنین در «تحریر الوسیله» به مناسبتی، ضمن اشاره به این مطلب، نظرش را اعلام کرده است.

حضرت امام (ره) بین نماز و روزه و سایر امور فردی و اجتماعی مقید به زمان در مناطق قطبی فرق گذاشته است. ایشان در سایر امور فردی و اجتماعی، مانند حد بلوغ،

عده، زمان بارداری و غیر آنها، که در آنها مقدار زمان معتبر است، مقدار روزها، ماه‌ها و سال‌های متعارف بر طبق افق‌های مناطق متعارف را معیار قرار داده است. اما در باب نماز و روزه که وقت‌های خاصی دارند و در آنها سفیدی روز و سیاهی شب معتبر است، نه مقدار آنها، تطبیق روزهای قطب را بر روزهای مناطق متعارف درست ندانسته است.

بنابراین، حضرت امام (ره) به سقوط وجوب روزه از اهل قطب و وجوب نمازهای تنها یک روز و یک شب قایل است؛ چون روزه از طلوع فجر تا غروب است و در قطب به جهت طولانی بودن روز برای مکلف روزه گرفتن ممکن نیست و اوقات نمازها هم معین است و درست نیست که نمازهای ظهر و عصر در شب خوانده شود و نمازهای مغرب، عشا و صبح در روز خوانده شود. پس مکلف در قطب باید در مدتی که روز است، تنها یک نماز ظهر و عصر در وسط روز بخواند و در مدتی که شب است یک نماز مغرب و عشا بعد از آغاز دوره‌ی شب و یک نماز صبح در پایان آن قبل از شروع دوره‌ی روز بخواند.

حضرت امام (ره) در حاشیه کتاب «عروة الوثقی» فرموده است: «این احتمال سقوط تکلیف روزه و ثبوت تکلیف نماز یک روز و یک شب، نزدیک‌ترین احتمالات است و بعید نیست که وقت نماز ظهر و عصر وسط روز در قطب باشد و آن هم زمانی است که خورشید در نهایت

ارتفاعش در قطب باشد، همان‌گونه که نصف شب هنگام نهایت پایینی خورشید در آنجاست (طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۲، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص ۶۲، مسأله ۱۰، تعلیقه ۳).

حضرت امام(ره) در آخر کتاب «تحریر الوسیله» در ذیل عنوان «المسائل المستحدثة» فرموده است:

«تطبیق روزهای قطب بر روزهای مناطق متعارف فقط در مواردی جاری می‌شود که مقدار در آنها معتبر است، نه سفیدی روز، لذا در آنها روزها تلفیق می‌شود. اما مثل روزه که خودداری از چیزهای که روزه را باطل می‌کنند، از طلوع فجر تا غروب خورشید در آن معتبر می‌باشد و تلفیق در آن نمی‌آید، پس مقدار در آن معتبر نمی‌باشد. هم‌چنین تطبیق روزهای قطب بر روزهای مناطق متعارف در نماز نیز جاری نمی‌شود؛ زیرا اوقات نماز به طور مضبوط و معین معتبر است؛ پس خواندن نمازهای ظهر و عصر در شب صحیح نیست، اگرچه بر ظهر افق‌های ما منطبق باشد و روزه در قسمتی از روز یا شب صحیح نیست، اگرچه به مقدار روز ما باشد.

اگر بر فرض حرکت زمین کُند شود و یک روز دو برابر روز ما گردد، در صورت امکان، روزه گرفتن یک روز کامل در صحت روزه حتمی است و در صورتی که ممکن نباشد، وجوب آن ساقط می‌شود و در یک روز و شب بیشتر از نمازهای پنجگانه بر او واجب نیست (موسوی خمینی، تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۵۷۳ - ۵۷۴، مسأله ۱۶ و ۱۷).

۲- به نظر آیت الله گلپایگانی و آیت‌الله فیاض، مکلف در مناطق قطبی بر اساس افق نزدیک‌ترین جایی که شب و روز دارد، نماز و روزه‌اش را بجا آورد (طباطبایی یزدی، همان، ص ۶۲، مسأله ۱۰، تعلیقه ۴).

ایشان در پاسخ این استفتا که از وی شده بود: «کسانی که در قطب شمال یا جنوب (که شش ماه روز است و شش ماه شب) زندگی می‌کنند، تکلیف آنان راجع به نماز و روزه چیست؟» مرقوم نمود:

«یکی از بلاد متوسطه قریبه را ملاک عمل قرار دهند (موسوی گلپایگانی؛ مجمع المسائل، ج ۱، ص ۱۲۶، س ۹).

آیت‌الله فیاض نیز در جواب من که پرسیدم: «مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از ۲۴ ساعت هستند و گاهی به چند ماه هم می‌رسند. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند، چه تکلیفی نسبت به نماز و روزه دارند؟ تشخیص اوقات نمازهای پنجگانه و روزه در این مناطق چگونه است؟»، نوشته است:

«اینها نماز و روزه‌ی شان را طبق نزدیک‌ترین کشوری که دارای روز و شب متعارف می‌باشد، انجام دهند (دفتر آیت‌الله فیاض، نجف اشرف).

۳- طبق فتوای آیت الله سیستانی، مکلف در این مناطق باید نمازهای پنجگانه را برابر اوقات شرعی نزدیک‌ترین شهری که در مدت بیست و چهار ساعت دارای شب و روز می‌باشد، انجام بدهد. اما برای گرفتن روزه در ماه رمضان در شهر دیگر برود و اگر در ماه رمضان نمی‌تواند در شهر دیگر برود، بعد از ماه رمضان در جای دیگر قضای آن را انجام بدهد و اگر بعد از ماه رمضان نیز نمی‌تواند در جای دیگر قضای آن را انجام بدهد، باید به جای هر روز روزه یک مد طعام فدیة به فقیر بدهد (حسینی سیستانی، توضیح المسائل، مسائلی در باره نماز و روزه، ص ۶۱۵، مسأله ۸۸ و طباطبایی یزدی، العروة الوثقی مع تعلیقه سیستانی، ج ۲، طرق ثبوت هلال، ص ۶۱، مسأله ۱۰، تعلیقه ۲۰).

آیت الله سیستانی در جواب کسی که می‌پرسد: «در برخی کشورها چندین روز آفتاب طلوع و یا غروب نمی‌کند؛ نماز و روزه در این کشورها چگونه است؟» می‌گوید:

«احتیاط واجب آن است که نماز را با اوقات نزدیک‌ترین کشور و یا شهری که در بیست و چهار ساعت دارای شب و روز می‌باشد، تطبیق دهد و نمازهای پنجگانه را برابر اوقات شرعی آنجا با نیت قربت مطلقه بخواند. اما در مورد روزه، اگر می‌تواند باید در ماه رمضان به جایی برود که بتواند روزه بگیرد و اگر در ماه رمضان نمی‌تواند، بعد از ماه رمضان در جای دیگر قضای آن را انجام دهد و اگر هیچ کدام برای او ممکن نیست، نه در ماه رمضان و نه در غیر آن، باید به جای هر روز یک چارک طعام به فقیر بدهد (حکیم، فقه برای غرب نشینان، ص ۸۸، مسأله ۷۱، ص ۱۰۴، مسأله ۱۰۴، ص ۱۰۶، مسأله ۱۰۸)».

آیت الله سیستانی در جواب شخص دیگر که پرسیده است: «تعیین وقت نماز در قطب شمال یا قطب جنوب چگونه است؟» گفته است: «اگر شخصی در مکانی باشد که مدت شبانه روز آنجا بیشتر از ۲۴ ساعت باشد، به احتیاط واجب نمازهای خود را طبق اقرب مکانی که شبانه روز آنجا ۲۴ ساعت است بجا می‌آورد (حسینی سیستانی، پایگاه اینترنتی و پورتال انهار)».

۴- به نظر آیت الله مکارم شیرازی، مسلمانان هر منطقه‌ی قطبی باید صبح، ظهر و شب را با صبح، ظهر و شب یکی از مناطقی که دارای روز و شب معتدل هستند و روی یک دایره نصف النهار قرار دارند و هم افق شمرده می‌شوند، تطبیق دهند و نمازهای صبح، ظهر و مغرب را مطابق اوقات شرعی آن بخوانند و روزه بگیرند.

۵- برخی از فقها، از جمله مرحوم آیت الله فاضل لنکرانی و مرحوم آیت الله سیدکاظم یزدی قایلند که مکلف در قطب نماز و روزه را طبق اوقات شرعی شهرهای متعارفی که شب و روز مساوی دارند، بجا آورند و وحدت افق و یکی بودن نصف النهار شرط نیست. اگر مسلمان ساکن قطب از شهر دیگر به آنجا رفته است، می‌تواند نماز و روزه را طبق اوقات شرعی شهر سابق خودش انجام بدهد.

چنان که آیت الله فاضل لنکرانی در جواب کسی که پرسیده است: «در کشور سوئد در بعضی از مناطق به مدت ۵۲ روز خورشید در آسمان غروب نمی‌کند؛ تکلیف نماز و روزه برادران مسلمان در این مناطق چیست؟» نوشته است:

«برای نماز و روزه، بلاد و شهرهای متعارفه، که شب و روز آنها تقریباً مساوی است (مثل مکه و مدینه) ملاک قرار دهند؛ یعنی نماز ظهر و عصر را بخوانند؛ شش ساعت بعد نماز مغرب و عشا را بخوانند و یازده ساعت بعد نماز صبح را بخوانند و روزه را هم به همین ملاک بگیرند و در همین فرض می‌توانند ملاک را وطن و شهر خود قرار دهند؛ مثلاً اگر از تهران رفته‌اند با اذان ظهر تهران نماز ظهر و عصر را بخوانند و با اذان مغرب و عشا، نماز مغرب و عشا

را و با اذان صبح، نماز صبح را بخوانند و روزه را نیز به همین ملاک بگیرند و در عین حال اگر سفر به آن منطقه لزومی ندارد به مناطقی سفر کنند که بتوانند عبادات خود را در اوقات شرعی انجام دهند (فاضل لنکرانی، جامع المسائل، ج ۱، ص ۷۸)».

آیت الله سیدمحمدکاظم یزدی حدود هفتاد سال پیش در کتاب معروف «عروة الوثقی» این مسأله را مطرح کرده است و شاید اولین شخصی باشد که در مورد این مسأله نظر داده است. ایشان در این باره گفته است:

«اگر مکلفی در مکانی زندگی کند که شش ماه روز و شش ماه شب باشد و یا سه ماه روز و شش ماه شب باشد و مانند آنها، بعید نیست که ملاک در نماز و روزه این فرد سرزمین‌های متعارفی که میان دو قطب واقع شده، باشد و این فرد مخیر است که برای نمازها و روزه‌هایش یکی از شهرهای میانی را مبنا قرار دهد... و این احتمال هم وجود دارد که ملاک در نماز و روزه این فرد سرزمینی باشد که قبلاً در آن زندگی می‌کرده است؛ البته این احتمال در صورتی است که این فرد وطن سابقی داشته باشد (طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۲، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص ۶۱، مسأله ۱۰)».

۶- آیت الله نوری همدانی در این باره گفته است:

«در مناطقی که شب و روز ۲۴ ساعته ندارند، مانند قطب شمال و جنوب که شش ماه در آنجا روز و شش ماه شب است و مناطق نزدیک به قطبین که مجموع شب و روزشان ۲۴ ساعت نیست، لازم است اوقات خود را به ۱۲ ساعت و ۱۲ ساعت تقسیم کنند و ۱۲ ساعت را برای خودشان روز و ۱۲ ساعت را شب قرار بدهند و در ۱۲ ساعتی که آن را روز قرار داده‌اند اعمال روزانه را انجام بدهند و در ۱۲ ساعتی که شب قرار داده‌اند، اعمال شب را به انجام برسانند (نوری همدانی، توضیح المسائل، ص ۶۰۳)».

۷- به نظر آیت الله خویی (ره) و آیت الله وحید خراسانی، در صورتی که مهاجرت از مناطق قطبی برای مکلف امکان داشته باشد، هجرت از این مناطق و یا هر مکانی که باعث تضییع و تفویت واجبات شرعی گردد، واجب است و ماندن در آنجاها حرام می‌باشد. در صورتی که مهاجرت از مناطق قطبی ممکن نباشد و در حالت اضطرار، ادای نماز و روزه ساقط می‌شود و قضای آنها واجب است و احتیاط واجب هم این است که در هر بیست و چهار ساعت نمازهای پنجگانه را نیز بخواند؛ چنان‌که آیت الله خویی (ره) فرموده است:

«اگر مکلفی در جایی باشد که شش ماه روز و شش ماه شب است و برایش ممکن است که به شهری برود که بتواند نماز و روزه‌اش انجام دهد، بر او هجرت از آنجا واجب است. اگر برایش هجرت از آنجا ممکن نیست، پس احتیاط واجب این است که در هر بیست و چهار ساعت نمازهای پنجگانه را بخواند و قضای آن را نیز بجا آورد و باید روزه را قضا کند (موسوی خویی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۴۳۲، مسأله ۵۸ و المستند فی شرح العروة الوثقی، ج ۲، کتاب الصوم، ج ۲، ص ۱۴۳-۱۴۵)».

آیت الله وحید خراسانی نیز در این باره نوشته است:

«اگر فرض شود که مکلف در محلی است که روز آن شش ماه و شب آن شش ماه است و می‌تواند هجرت کند به شهری که نماز و روزه را در وقت شرعی بجا آورد، واجب است هجرت کند و اگر نمی‌تواند هجرت کند، بنا بر احتیاط واجب در هر بیست و چهار ساعت یک بار نمازهای پنجگانه را بجا آورد و قضای آن را نیز انجام دهد و باید روزه را قضا کند (وحید خراسانی، توضیح المسائل، ص ۵۸۳، مسأله ۲۹۱۳)».

۸- به نظر آیت الله محقق کابلی و آیت الله میرزا جواد تبریزی، مهاجرت از چنین جاهایی که مکلف نمی‌تواند نماز و روزه خود را به درستی انجام دهد، واجب است و باید به جایی برود که بتواند نماز و روزه‌اش را انجام دهد (تبریزی، تنقیح مبانی العروة، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص ۱۷۶، مسأله ۱۰، تعلیقه ۱).

آیت الله محقق کابلی در جواب کسی که پرسیده است: «اینجانب در شمال کشور نورژ در شهر «ترومسو» در نزدیکی قطب شمال زندگی می‌کنم؛ در اینجا تعادل در شب و روز نیست؛ گاهی کامل شب و گاهی کامل روز است؛ مرا راهنمایی کنید که ساعت نماز را چگونه پیدا کنم و برای روزه هم چه کار کنم؟» گفته است: «در فرض سوال، مهاجرت از چنین جاهایی واجب است؛ شما باید به جایی بروید که از نظر طلوع و غروب، متعارف و معمولی باشد (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

ایشان در جواب در جواب کسی که پرسیده است: «عده‌ای از مسلمانان در کشورهای شمال اروپا، مانند نورژ، سوئد و فنلاند، سکونت دارند. با توجه به این که بعضی از شهرهای این کشورها در مناطق قطبی واقع شده‌اند و تشخیص اوقات نماز و روزه در آنها مشکل است؛ زیرا مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از ۲۴ ساعت هستند و گاهی به چند ماه هم می‌رسند. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند، چه تکلیفی نسبت به نماز و روزه دارند؟ تشخیص اوقات نمازهای پنجگانه و روزه در این مناطق چگونه است؟» نوشته بود:

«در فرض سوال، تکلیف این اشخاص مهاجرت است و نشستن و ماندن در این گونه کشورها حرام است (محقق کابلی).»

۹- به نظر آیت الله سبحانی، اگر در این مناطق روز طولانی باشد و از مرز یک ماه یا دو ماه تا شش ماه تجاوز کند، در این صورت راهنمای ما در تشخیص روز از شب، خورشید است. خورشید در طی ۲۴ ساعت یک بار، با بالا و پایینی که دارد، به دور افق می‌چرخد. از آنجا که خورشید همیشه قابل دیدن است و حرکتش بر حسب آنچه حواس ما درک می‌کند، دورانی هم چون حرکت سنگ آسیاب است، بنابراین وقتی حرکت خورشید از شرق به سمت غرب باشد، روز این مناطق است و وقتی خورشید به میانه آسمان (خط نصف النهار) برسد، ظهر می‌شود و اول وقت نماز ظهر و عصر است. زمانی که حرکت خورشید به سمت غرب پایان یابد و حرکتش را از غرب به سمت شرق آغاز کند، شب فرامی‌رسد و موقع نماز مغرب و عشا و افطار روزه است. هنگامی که حرکت خورشید به طرف شرق پایان یابد و حرکتش را دوباره به سمت غرب آغاز کند، ابتدای روز این مناطق و موقع نماز صبح است و کمی پیش از رسیدن خورشید به نقطه‌ی شرق، اول فجر و زمان شروع روزه است. بدین گونه یک شبانه روز در طی ۲۴ ساعت تکمیل می‌شود.

این بیان را هوا هم تأیید می‌کند؛ زیرا وقتی خورشید از طرف شرق شروع به حرکت می‌کند، تا به سمت غرب برسد، هوا مانند مناطق معتدل بسیار روشن است و وقتی خورشید به طرف غرب پایین می‌آید و از آنجا به سمت شرق حرکت می‌کند، هوا به تیرگی و تاریکی خفیفی میل می‌کند؛ لذا ساکنان این مناطق با حرکت اولی خورشید، رفتار روز می‌کنند و کارهای روزانه را انجام می‌دهند و با حرکت بعدی خورشید، رفتار شبانه می‌کنند و به خواب شبانگاهی می‌روند.

اما اگر در این مناطق شب طولانی باشد، خواه به شش ماه طول بکشد یا نه، در این صورت اگرچه خورشید برای مدت طولانی غروب می‌کند و قابل دیدن نیست؛ اما تاریکی در این مناطق به یک شکل نیست؛ بلکه میان تاریکی شدید و تاریکی مایل به سیاهی در حال تغییر است و زمان ۲۴ ساعتی به چند ساعت تاریکی شدید و چند ساعت تاریکی خفیف تقسیم می‌شود. شدت تاریکی نشانه حکومت شب در مناطق معتدل است؛ هم‌چنان که تاریکی ضعیف نشانه حکومت روز در آن مناطق می‌باشد. از این طریق می‌توان روز را از شب تشخیص داد. بنابراین وقتی تاریکی در این مناطق شدید است، شب آن شمرده می‌شود و آغاز آن، آغاز وقت نماز مغرب و عشا و موقع افطار روزه است. وقتی تاریکی کمتر شده و

پرتوهایی از نور در آن نمایان شود، صبح آغاز می‌شود و وقت نماز صبح است و کمی پیش از آن طلوع فجر و زمان شروع روزه است. ساعت‌هایی که تاریکی خفیف باشد روز آن مناطق به حساب می‌آید و باید در آن ساعات روزه بگیرند و حد وسط این چند ساعت ظهر این مناطق شمرده می‌شود و باید نماز ظهر و عصر را به جا آورند (سبحانی، مقاله نماز و روزه در قطب، با تلخیص و اضافات).

جمع‌بندی

الف- در مناطق نزدیک قطب که در طی ۲۴ ساعت شب و روز جداگانه دارند، هرچند یکی از روز یا شب طولانی است، به نظر بیش‌تر فقها، مسلمانان باید نماز و روزه را بر طبق روز و شب و طلوع و غروب خورشید آنجا بجا آورند. اما طبق فتوای آیت الله خامنه‌ای و آیت الله سیستانی، اگر بر اثر طولانی‌بودن روز قدرت بر روزه گرفتن ندارند و یا روزه گرفتن خیلی زحمت زیاد دارد، ادای آن از آنها ساقط می‌شود و باید قضای آن را در زمان‌های دیگر که روزها کوتاه است، بجا آورند.

ب- در مناطق قطبی که روز یا شب طولانی بیش از ۲۴ ساعت دارند، خواه به شش ماه برسد یا نه، مکلف باید نماز و روزه‌اش را طبق اوقات شرعی نزدیک‌ترین شهری که در مدت ۲۴ ساعت روز و شب دارد و با شهر محل سکونت مکلف روی یک خط نصف النهار قرار دارد و آن دو شهر هم افق هستند، بجا آورد. اما از آنجا که مناطق نزدیک قطب دارای روز یا شب طولانی غیرمتعارف هستند، مسلمانان آن مناطق خودشان مشکلات تعیین اوقات شرعی و انجام نماز و روزه دارند؛ لذا مسلمانان مناطق قطبی بهتر است طبق فتوای بعضی فقها از جمله آیت‌الله مکارم شیرازی مطابق اوقات شرعی یکی از مناطقی که دارای روز و شب معتدل هستند و با شهر محل سکونت‌شان روی یک خط نصف النهار قرار دارد و این دو شهر هم افق شمرده می‌شوند، روزه و نمازشان را انجام بدهند.

